

II. RECENZJE I OMÓWIENIA

DOI: 10.17951/et.2015.27.235

Ewa Białek

AKTYWNY SŁOWNIK JĘZYKA ROSYJSKIEGO

Aktivnyj slovar' russkogo jazyka, otv. red. Ju. D. Apresjan, Moskwa: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2014, t. 1, A–B – 408 s., t. 2., V–G – 736 s.

Wśród nowości leksykograficznych na rynku wydawniczym w Rosji zwraca uwagę ogólny słownik języka rosyjskiego noszący tytuł *Активный словарь русского языка* pod redakcją Jurija Apresjana. W 2014 r. ukazały się dwa jego pierwsze tomy – tom 1, w którym zawarto hasła A–B (408 s.), a także tom 2 z hasłami odpowiadającymi literom B–Г (736 s.). W ich tworzeniu uczestniczyli pracownicy naukowcy Instytutu Języka Rosyjskiego im. W. Winogradowa Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie oraz pracownicy Wydziału Filologicznego Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. M. Łomonosowa. W skład zespołu weszli: W. Ju. Apresjan, Ju. D. Apresjan, Je. E. Babajewa, O. Ju. Bogusławskaja, I. W. Gałaktionowa, M. Ja. Głowinskaja, B. L. Iomdin, T. W. Kryłowa, I. B. Lewontina, A. A. Łopuchina, A. W. Ptienkowa, A. W. Sannikow, Je. W. Uryson. Opublikowane tomy powstały w ramach grantu na lata 2010–2012, przy wsparciu finansowym Rosyjskiego Humanistycznego Funduszu Naukowego. Słowniki przed ukazaniem się drukiem zrecenzowali specjaliści – prof. Swietłana Tołstojowa, etnolingwistka, oraz prof. Leonid Krysin, autor licznych prac z zakresu języka rosyjskiego.

Omawiana publikacja jest niezwykle wartościowym dziełem zarówno z racji objętości, jak i sposobu przedstawienia aktualnego słownictwa. W opisie słownika zaznacza się, że jego adresaci są zróżnicowani – nauczyciele, redaktorzy, tłumacze oraz przeciętni użytkownicy języka. Wybór adresata z pewnością miał znaczenie dla sposobu budowy haseł słownikowych, by były one czytelne także dla niespecjalistów. We wprowadzeniu do tomu 1 autorzy wyjaśniają nazwę dzieła – *aktywny słownik* – czyli słownik wyposażający odbiorcę w wiedzę niezbędną do prawidłowego posługiwania się zasobami leksykalnymi i, co ważne, pomagający w tworzeniu tekstów. Ta użyteczność i funkcjonalność słownika aktywnego przejawia się w szeregu informacji dodatkowych dotyczących funkcjonowania wyrazów wśród innych jednostek, w tym o łączliwości, synonimach i antonimach. Pozwala to na lepsze poznanie znaczeń wyrazów, co w konsekwencji powinno ułatwić operowanie nimi w wypowiedziach.

Przedmiotem opisu są wyrazy reprezentujące różne części mowy. Hasło słownikowe otwiera wyraz główny (wokabuła) z akcentem i informacją gramatyczną

(część mowy, a następnie rodzaj gramatyczny, typ deklinacji, ewentualna nieodmienność, zdolność do tworzenia l. mn., żywotność dla rzeczownika; aspekt, typ koniugacji, formy atrybutywne dla czasownika, niekiedy informacje o trybie). Opis wyrazów wieloznacznych zakłada wyodrębnienie ich znaczeń, które są numerowane i wszechstronnie opisane jako odrębny leksem. Całe hasło zawiera: definicję słownikową (znaczenia/ znaczeń), ewentualny dodatkowy komentarz, przykłady związków syntagmatycznych, ilustracje łączliwości, w tym łączliwości utartej, cytaty z przykładami użyć jednostki (do każdego ze znaczeń), derywaty oraz odpowiadające określonym znaczeniom synonimy i antonimy, wyrazy powiązane tematycznie (tzw. analogi), konwersy, wybrane frazeologizmy.

Po *pierestrojce* do systemu języka rosyjskiego wszedł anglicyzm *biznes* – *бизнес*. W omawianym słowniku hasło mu poświęcone wydaje się bogatsze w porównaniu z innymi słownikami. Przedstawia się w nim *biznes* jako działalność zawodową (*бизнес* 1.1.), firmę/ działalność gospodarczą (*бизнес* 1.2.) i jako dochód, zysk (*бизнес* 2, s. 247). W zrozumieniu definicji pomagają synonimy (*предпринимательство* dla pierwszego ze znaczeń; *компания* dla drugiego z nich). W hasle rzeczownika *бизнесмен* wprowadza się istniejące formy żeńskie (m.in. *бизнесменка*, *бизнесвумен*). Na uwagę zasługuje wyczerpująca informacja o relacjach synonimicznych tego wyrazu wraz z kwalifikatorami stylistycznymi, które pozwalają użytkownikom języka prawidłowo stosować synonimy (СИИ: *предприниматель*; неодобр. *делец*; неодобр. *воротила*), ujęte są także inne bliskie leksemy (неодобр. *акула*; *дилер*; устар. *негоциант*, s. 247). W obu hasłach *бизнес* i *бизнесмен* brakuje jednak informacji o wymowie ([нэ]). Można powiedzieć, że słownik aktywny dzięki rozbudowanej strukturze hasła (niezależnie od liczby znaczeń) pełni funkcję słownika zarówno ogólnego, jak i tematycznego, słownika synonimów i antonimów czy wreszcie słownika łączliwości wyrazowej. Taka wielostronność opisu jest jego niepodważalną zaletą.

Charakterystyka gramatyczna wyrazu hasłowego zawiera informację o przynależności leksemu do części mowy, w przypadku rzeczownika – o jego rodzaju, deklinacji (podaje się końcówkę w dopełniaczu l. poj.), możliwości utworzenia form l. mn. Przy hasle *бизнес* (БИЗНЕС) pojawia się zapis МН нет, кроме 1.2., niekiedy informację o braku określonych form zamieszcza się obok danego znaczenia (np. Библия 1.1.; МН нет, s. 246). W innych hasłach przy wyrazie głównym fakultatywnie podaje się końcówkę l. mn. w mianowniku lub dopełniaczu. Wybiórczość zamieszczania tych form skłania do refleksji, że autorzy najprawdopodobniej kierowali się stopniem trudności czy też nieregularnością form (dla rzeczownika *бизнесмен* – brak jakiegokolwiek informacji o formach w l. mn., co sugeruje regularność w ich tworzeniu, chociaż dla rzeczowników *автор* i *ангел* podaje się końcówki l. mn. *-ы* oraz *-ов*, s. 47 i 85; dla rzeczownika *абрикос* – końcówka w formie dopełniacza l. mn., s. 38; *академия* – końcówka w mianowniku l. mn., s. 61; *баклажан* – cały wyraz z wariantywnymi końcówkami w dopełniaczu l. mn., s. 139). Przy wnikliwej analizie zwraca uwagę ta właśnie różnorodność informacji, także w podobnych sytuacjach (por. *бабка* – РОД МН *бабок*, *бабушка* РОД МН *-шек*, s. 132, 133). Przy wyrazie głównym może pojawić się zapis o preferowanej zwyczajowo liczbie: wyraz *байка* – часто в форме МН, s. 137. Odbiorca

dowiaduje się zatem, że dany wyraz ma niepełny paradygmat lub że jedna forma z punktu widzenia zwyczaju językowego jest częstsza. Taka skrupulatność opisu potwierdza założenia i starania autorów słownika, by służył on praktycznym celom jak najlepiej. Z punktu widzenia odbiorcy obcojęzycznego brakuje chyba informacji o wyrazach *singularia tantum* mających znaczenie zbiorowości, por. rzeczownik *голубика* – СУЩ; ЖЕНСК; - и. Można to wywnioskować na podstawie przykładu – *собирать голубику* (s. 640).

Przed użytkowaniem warto zapoznać się ze sposobem cyfrowego oznaczania leksemów – autorzy piszą o tym na s. 8 przedmowy (1, 2, 3, 4, 5 wraz z oznaczeniami podwójnymi, por. Библия 1.1., Библия 1.2., Библия 2, библия 3, s. 246). Hasło *багаж* (БАГАЖ) rozpada się na trzy leksemy-znaczenia wyrazu polisemicznego, przy czym znaczenia 1.1 i 1.2. są ze sobą skorelowane (багаж 1.1. i багаж 1.2. – багаж w postaci przedmiotu, багаж jako rzeczy przewożone, багаж 2 – багаж kulturowy, багаж wiedzy, s. 134–135). Przy związkach syntagmatycznych z innymi wyrazami pojawiają się dodatkowo oznaczenia cyfrowo-literowe A1, A2, A3, sygnalizujące różnorodność łączliwości (przyrządek, rzeczowniki żywotne/ nieżywotne, przymiotniki). Przykładowo dla słowa *бизнес* – бизнес 1.2. УПРАВЛЕНИЕ A1 • РОД: *его бизнес, бизнес олигарха* [...]; A2 – по ДАТ: *бизнес по страхованию автомобилей*. Oznaczenia cyfrowo-literowe występują także w opisach znaczeń, np.: ЗНАЧЕНИЕ. ‘Прибыль или оборот компании A1’. Wymaga to od czytelnika posiłkowania się wprowadzeniem w poszukiwaniu informacji o roli skrótu cyfrowo-literowego (A1, A2, A3 – s. 16 przedmowy), przedmowa do słownika zawarta jest jednakże tylko w tomie 1. Bez dostępu do tomu 1 odbiorca zobligowany jest do samodzielnego rozpoznania funkcji tych symboli (uczestnicy sytuacji).

Zaletą słownika jest ujęcie przez jego autorów wyrazów ze znaczeniami o ograniczonej sferze użycia, rozpowszechnionych w określonych środowiskach lub grupach wiekowych (por. ботаник 2 – сленг, derywat slangowy – *ботан*, s. 334; бабки – potoczna nazwa pieniędzy, s. 132). Skróty dotyczące kategorii gramatycznych, stylu i zabarwienia emocjonalnego są czytelne i nie wymagają ciągłego odwoływania się do przedmowy, w której są one rozszyfrowane (t. 1., s. 35). Niejasne dla niespecjalistów może być jednak rozróżnienie synonimów (СИН) i analogów (АНА) – wyrazów niebędących bliskoznacznymi, choć pozostających w związku semantyczno-logicznym z opisywanym leksemem. Różnice pomiędzy pierwszą i drugą grupą wyrazów łatwiej wyłonić, jeśli w hasła występują oba typy, np. dla wyrazu *бандита* podaje się synonimy i analogi, czyli wyrazy z tego samego pola leksykalno-semantycznego – СИН: *бандюга; гангстер; разбойник*; АНА: *пилот; грабитель; налётчик* i in. (s. 150). W przypadku niepodawania grupy pierwszej (СИН) relację między leksemem i wyrazami z grupy drugiej (АНА) trudniej zidentyfikować, por. *гастроном* (гастроном 2.2.) – АНА: *кулинар; повар* (s. 569). Opis wyrazu wzbogacają także zamieszczone konwersy – dla wyrazu *врач* to: КОНВ: *пациент; больной* (s. 305, to oznaczenie dla niespecjalisty będącego potencjalnym adresatem słownika może być nieczytelne), a także informacje dotyczące konotacji – konotacje wyrazu *ангел* sprowadzają się do wyrazów pozytywnie nacechowanych (*красота, доброта, невинность, совершенство*, s. 85). Cenne informacje o więziach synonimicznych i grupach tematycznych zbliżają omawianą

pracę do słownika synonimów pod red. J. Apresjana z 2004 r. (*Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*), który też został wykorzystany przy tym projekcie (por. wykaz wykorzystanej literatury, s. 36, t. 1).

Słownik doskonale wspomaga użytkownika także w zakresie łączliwości wyrazowej – autorzy zamieszczają liczne przykłady popularnych, niekiedy już skonwencjonalizowanych połączeń wyrazowych. W haśle ВРАЧ podano aż kilkadziesiąt połączeń tego wyrazu z przymiotnikami, rzeczownikami i czasownikami (s. 305). Czasownikowi *видеть* poświęcono z kolei blisko cztery strony (s. 117–121). Hasło podzielono na pięć leksemów (znaczeń głównych) wraz z podznaczeniami.

Tego rodzaju słownik aktywny, jak piszą jego autorzy (s. 7), przeznaczony jest dla osób wykształconych, posiadających pewną wiedzę o języku i żywo interesujących się zmianami w nim, bogactwem znaczeń wyrazów i ich synonimów. Dwa pierwsze tomy otwierają wielotomowe dzieło, które po ukazaniu się w całości pokaże stan współczesnego języka rosyjskiego i da możliwość porównania jego obecnego stanu ze stanem ruszczyzny, uchwyconym we wcześniejszych pracach leksykograficznych z XX wieku lub wcześniejszych stuleci. Oryginalne rozwiązania leksykograficzne sprzyjają dyskusji leksykografów na temat doskonalenia słowników ogólnych. Opracowanie dowodzi pieczołowitej pracy zespołu naukowego.